

O‘ZBEKISTONDA HUDUDLARNING MAVJUD SALOHİYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA KOMPLEKS VA MUTANOSIB IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHNI TA’MINLASH

Yakubiv Nodir Farxodovich

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti

iqtisodiyot yo‘nalishi MIQ 24 01-guruh magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda hududlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda mavjud resurs, mehnat, investitsiya, infratuzilma, institutsional va innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Hududiy rivojlanishning zamonaviy nazariyalari, ichki hududiy nomutanosibliklarni kamaytirishning iqtisodiy mexanizmlari hamda hududlar kesimida o‘shishning yangi drayverlarini shakllantirish omillari yoritiladi. Maqolada hududiy salohiyatni baholash uchun integrallashgan indeksli yondashuv taklif etiladi, xizmatlar sohasi, raqamli infratuzilma, sanoat kooperatsiyasi, logistika va mahalliy tashabbuslarning o‘rni asoslab beriladi. O‘zbekiston bo‘yicha yalpi hududiy mahsulotning hududlar kesimidagi tafovutlari, aholi jon boshiga ko‘rsatkichlar va to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiya oqimlarining ayrim jihatlari asosida hududiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlari aniqlanadi. Tadqiqot natijasida hududiy boshqaruvni ma’lumotlarga asoslangan tarzda tashkil etish, salohiyatdan foydalanish samaradorligini oshirish, "o‘shish nuqtalari"ni qo‘llab-quvvatlash, tarmoqlararo kooperatsiyani kuchaytirish va ijtimoiy infratuzilma sifatini yaxshilash bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: hududiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy mutanosiblik, hududiy salohiyat, yalpi hududiy mahsulot, investitsiya, infratuzilma, xizmatlar sohasi, raqamlashtirish, innovatsiya, klister

ENSURING COMPREHENSIVE AND BALANCED SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT THROUGH THE EFFECTIVE USE OF THE EXISTING POTENTIAL OF THE REGIONS OF UZBEKISTAN

Yakubiv Nodir Farxodovich

Master’s student of group MIQ 24-01 in Economics

Tashkent University of Applied Sciences

Abstract: This article examines the effective use of resource, labor, investment, infrastructure, institutional and innovation potential for comprehensive and balanced socio-economic development of regions in Uzbekistan. It discusses modern theories of regional development, economic mechanisms for reducing interregional disparities, and factors shaping new growth drivers at the territorial level. The paper proposes an integrated index approach for measuring regional potential utilization and substantiates the role of the services sector, digital infrastructure, industrial cooperation, logistics, and local initiatives. Based on differences in gross regional product, per capita indicators, and selected aspects of foreign direct investment across regions of Uzbekistan, the study identifies priority directions for territorial policy. As a result, scientific and practical recommendations are developed to organize regional governance on a data-driven basis, improve the efficiency of potential utilization, support growth poles, strengthen intersectoral cooperation, and enhance the quality of social infrastructure.

Keywords: regional development, socio-economic balance, regional potential, gross regional product, investment, infrastructure, services sector, digitalization, innovation, cluster

Kirish

Hududlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiy siyosatining eng muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sababi hududiy rivojlanish faqat ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish bilan cheklanmaydi; u bandlik, daromadlar, infratuzilma sifati, ijtimoiy xizmatlar, investitsion jozibadorlik, atrof-muhit barqarorligi va aholi turmush darajasi kabi ko'plab omillarning o'zaro uyg'unligini talab etadi. Bir hududning resurs bazasi kuchli bo'lsa-da, agar u yerda logistika, boshqaruv sifati, raqamli aloqalar yoki kadrlar salohiyati sust bo'lsa, mavjud imkoniyatlar to'liq ishga tushmaydi. Shu sababli hududlarni baholashda faqat tabiiy resurs yoki ishlab chiqarish quvvatiga emas, balki ulardan foydalanish samaradorligiga e'tibor qaratish zarur. O'zbekistonning hududiy tuzilmasi o'ziga xos: ayrim hududlar xomashyo, ayrimlari qishloq xo'jaligi, boshqalari xizmatlar, transport, turizm yoki sanoat kooperatsiyasi bo'yicha ustunlikka ega. Biroq hududiy differensiallashuvning chuqurlashib borishi umumiy iqtisodiy o'sish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Milliy statistika ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda respublika YAIMini shakllantirishda Toshkent shahri 19,9 foiz ulush bilan yetakchi bo'lgan, Toshkent viloyati 9,7 foiz va Navoiy viloyati 9,1 foiz ulush bilan keyingi o'rinlarni egallagan. Aksincha, Sirdaryo viloyati 1,9 foiz, Qoraqalpog'iston Respublikasi 2,9 foiz

va Jizzax viloyati 2,9 foiz ulushga ega bo'lgan [1]. Ushbu tafovutlar hududlar o'rtasidagi iqtisodiy bazaning turlicha ekanini ko'rsatadi, ammo masalaning ikkinchi tomoni shundaki, ayrim hududlarda mavjud salohiyat hali to'liq safarbar etilmagan. Davlat siyosatida hududlarni kompleks rivojlantirish alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilanmoqda. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida hududlarni kompleks rivojlantirish, urbanizatsiya jarayonlarini jadallashtirish, yirik shaharlar va tumanlar iqtisodiy faolligini oshirish vazifalari qayd etilgan [2]. Bunday yondashuv hududlar bo'yicha alohida dasturlar ishlab chiqishni emas, balki mahalliy resurslar, xususiy tashabbus, tashqi investitsiya, ilmiy salohiyat va bozor infratuzilmasini bir butun tizim sifatida bog'lashni anglatadi. Bu esa hududiy siyosatni vertikal boshqaruvdan ko'ra, tarmoq va hudud manfaatlarini integratsiyalashgan modelga o'tkazishni talab qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi O'zbekistonda hududlarning mavjud salohiyatidan samarali foydalanish asosida kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning nazariy va amaliy mexanizmlarini asoslashdan iborat. Tadqiqotning vazifalari sifatida quyidagilar belgilanadi: birinchidan, hududiy rivojlanishning nazariy asoslarini tizimlashtirish; ikkinchidan, hududiy salohiyatning tarkibiy qismlarini aniqlash va baholash mezonlarini ishlab chiqish; uchinchidan, O'zbekiston hududlari misolida ayrim statistik ko'rsatkichlar asosida hududiy nomutanosibliklarni tahlil qilish; to'rtinchidan, institutsional, investitsion, infratuzilmaviy va raqamli mexanizmlar asosida samarali foydalanish yo'llarini taklif etish. Tadqiqot metodologiyasida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik umumlashtirish, integrallashgan baholash va ilmiy abstraksiyadan foydalanildi. Maqolaning ilmiy yangiligi hududiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini nafaqat resurs mavjudligi, balki qiymat zanjiri, logistika, xizmatlar sifati, inson kapitali va boshqaruv muvofiqlashuvi orqali baholash zarurligi asoslab berilganidadir. Agar hududiy salohiyat to'g'ri boshqarilsa, iqtisodiy o'sish markaziy hududlarda jamlanib qolmaydi, balki "ko'payuvchi ta'sir" orqali boshqa hududlarga ham tarqaladi. Shu nuqtai nazardan maqola hududiy rivojlanishning "salohiyatni aniqlash - safarbar qilish - tijoratlashtirish - ijtimoiy natijaga aylantirish" zanjirini ko'rsatishga qaratilgan.

Hududiy rivojlanishning nazariy asoslari va ilmiy yondashuvlar

Hududiy rivojlanish nazariyasi uzoq tarixiy evolyutsiyani bosib o'tgan bo'lib, unda klassik joylashuv nazariyalari, "o'sish qutblari" konsepsiyasi, yangi iqtisodiy geografiya, endogen o'sish nazariyasi va klaster yondashuvi alohida o'rin tutadi. Klassik nazariyalarda hududiy rivojlanish ko'proq transport xarajatlari, bozorlarga yaqinlik va resurslardan foydalanish bilan izohlangan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda bilim, innovatsiya, institutsional sifat, tarmoqlararo aloqa va inson kapitali kabi omillar ustuvor

ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa hududiy siyosatni faqat infratuzilma yoki subsidiya bilan cheklab bo'lmashligini anglatadi. Perrouning "o'sish qutblari" nazariyasiga ko'ra, iqtisodiy rivojlanish hudud bo'ylab bir tekis tarqalmaydi; u avvalo ayrim markazlarda jamlanadi, keyin esa u yerdan boshqa hududlarga "tarqalish effekti" orqali yoyiladi. Ammo bu tarqalish avtomatik tarzda sodir bo'lmaydi. Agar transport, kooperatsiya va institutsional muhit yetarli bo'lmasa, "o'sish qutbi" atrofdagi hududlarni rivojlantirish o'rniga ularni resurslardan mahrum qiluvchi "gravitatsion markaz"ga aylanishi mumkin. O'zbekiston sharoitida Toshkent shahri, Navoiy, Samarqand yoki Farg'ona vodiysi kabi yuqori iqtisodiy faollik zonalarini ayni paytda boshqa hududlar uchun rivojlanish drayveriga aylanishi uchun tarmoqlararo aloqalarni kuchaytirish muhimdir.

Yangi iqtisodiy geografiya namoyandalari bozor hajmi, transport xarajatlari, aglomeratsiya samarasi va firmalar konsentratsiyasining hududiy farqlanishdagi rolini kuchli ta'kidlaydi. Bu yondashuvga ko'ra, firmalar odatda xarajatlarni minimallashtirish va bozorni kengaytirish imkoniyati yuqori bo'lgan hududlarda jamlanadi. Biroq hukumat maqsadli infratuzilmaviy siyosat, soliqqa oid rag'batlar, erkin iqtisodiy zonalar va institutsional qo'llab-quvvatlash orqali ikkilamchi markazlar shakllanishiga turtki berishi mumkin. Demak, hududiy mutanosiblik deganda barcha hududlar bir xil soha bo'yicha rivojlanishi emas, balki har bir hududning o'z nisbatli ustunliklari asosida milliy iqtisodiyotga barqaror hissa qo'sha olishi tushuniladi. Endogen o'sish nazariyasi bilim, texnologiya, innovatsiya va inson kapitalini uzoq muddatli iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida talqin qiladi. Shu nuqtai nazardan, hududning kuchi faqat tabiiy resursida emas, balki mavjud bilimni ishlab chiqarish, moslashtirish va tijoratlashirish salohiyatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa xizmatlar sektori, raqamli platformalar, logistika, ta'lim va professional servislari hududiy o'sishning yangi manbai sifatida ko'rilmoqda. Jahon bankining 2024-yilda e'lon qilingan hisobotida xizmatlar sohasi 2023-yilda O'zbekiston YAIMining 43,9 foizini tashkil etgani, bu sohaning iqtisodiy transformatsiyada yetakchi rol o'ynayotgani qayd etilgan [3]. Bu xulosa hududiy siyosatda xizmatlar sektorini ikkinchi darajali yo'nalish emas, balki yuqori qo'shilgan qiymat manbai sifatida ko'rish zarurligini bildiradi. Klaster yondashuvi esa hududiy raqobatbardoshlikni alohida korxona muvaffaqiyatidan ko'ra, o'zaro bog'langan korxonalar, ta'minotchilar, ilmiy markazlar, logistika operatorlari, banklar, kasb-hunar muassasalari va boshqaruv institutlarining bir butun ekotizimi sifatida talqin qiladi. Masalan, meva-sabzavot, to'qimachilik, farmatsevtika, qurilish materiallari, turizm yoki IT xizmatlari bo'yicha hududiy klasterlar shakllanishi o'sha hududda ish o'rinlari, eksport, innovatsiya va soliq tushumlarini ko'paytiradi. Shunday ekan, hududlarning kompleks rivojlanishini ta'minlashda nazariy xulosa bitta: resurslar o'z-o'zicha

rivojlanishni kafolatlamaydi; ularni bog'lovchi infratuzilma, bilim, boshqaruv va bozor institutlari bo'lmasa, salohiyat "muzlab qolgan kapital"ga aylanadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hududiy siyosatda ikki xatoga yo'l qo'yish xavfi yuqori. Birinchisi, barcha hududlarga yagona shablon asosida yondashish. Bunda mahalliy sharoit, resurs va bozor xususiyatlari inobatga olinmaydi. Ikkinchisi, faqat qisqa muddatli ko'rsatkichlarga tayangan holda investitsiya taqsimlash. Bunday yondashuv ijtimoiy natija bermaydi, chunki maktab, sog'liqni saqlash, ichimlik suvi, raqamli aloqa va kadrlar tayyorlash kabi "yumshoq infratuzilma" omillari e'tibordan chetda qoladi. Shu sababli hududiy rivojlanishni baholashda iqtisodiy o'sish sur'ati bilan bir qatorda uning sifati, qamrovi va barqarorligi ham baholanishi lozim.

Hududiy salohiyatning tarkibiy qismlari va baholash metodikasi

Hududiy salohiyat keng ma'noda ma'lum hududning iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional imkoniyatlar majmuidir. Unga tabiiy resurslar, mehnat bozori, ishlab chiqarish quvvatlari, logistika, energetika, ilmiy-texnologik baza, boshqaruv sifati, tadbirkorlik muhiti, moliyaviy resurslar va ijtimoiy infratuzilma kiradi. Ko'pincha amaliy siyosatda ushbu omillar alohida-alohida ko'rib chiqiladi. Holbuki, hududiy o'sish aynan shu omillarning uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keladi. Masalan, katta mehnat resursiga ega hududda investitsiya muhiti sust bo'lsa, bandlik sifati oshmaydi; yirik sanoat bazasiga ega hududda professional servislar yetishmasa, mahsulotning qo'shilgan qiymati past bo'lib qoladi. Mazkur tadqiqotda hududiy salohiyat beshta blok asosida baholanadi: resurs salohiyati, mehnat va inson kapitali salohiyati, infratuzilmaviy salohiyat, tadbirkorlik va investitsiya salohiyati, innovatsion-raqamli salohiyat. Resurs salohiyati tarkibiga tabiiy boyliklar, qishloq xo'jaligi yerlarining unumdorligi, suv va xomashyo manbalari kiradi. Mehnat va inson kapitali blokida demografik tarkib, bandlik darajasi, malaka, oliy va kasbiy ta'lim qamrovi, mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari muhimdir. Infratuzilmaviy salohiyatga transport, elektr energiyasi, gaz, suv, internet, logistika va ombor xizmatlari kiritiladi. Tadbirkorlik va investitsiya blokida xususiy sektor ulushi, kreditlardan foydalanish, biznesni boshlash xarajatlari, eksport imkoniyatlari, investitsion muhit tahlil qilinadi. Innovatsion-raqamli salohiyat esa ilmiy muassasalar, startaplar, axborot tizimlari, elektron xizmatlar, ma'lumotlar bazasi sifati va texnologiyani joriy etish ko'lamini bilan ifodalanadi.

1-jadval. Hududiy salohiyatning asosiy tarkibiy bloklari va baholash mezonlari

Blok	Asosiy ko'rsatkichlar	Baholash mazmuni	Strategik ahamiyati
Resurs salohiyati	yer, suv, xomashyo, energetika, tabiiy boyliklar	ishlab chiqarish bazasi va tarmoq ixtisoslashuvi imkoniyati	hududning boshlang'ich iqtisodiy quvvatini belgilaydi
Mehnat va inson kapitali	demografiya, malaka, bandlik, ta'lim qamrovi	ishchi kuchining sifati va moslashuvchanligi	unumdorlik, innovatsiya va servis sifatiga ta'sir qiladi
Infratuzilmaviy salohiyat	yo'l, elektr, gaz, suv, internet, logistika	bozorga kirish va tranzaksiya xarajatlari darajasi	investitsiya jozibadorligi va kooperatsiyani kuchaytiradi
Tadbirkorlik va investitsiya	SME ulushi, kredit, eksport, investitsiya oqimi	xususiy kapital va biznes faolligi darajasi	yangi ish o'rinlari va qo'shilgan qiymatni oshiradi
Innovatsion-raqamli salohiyat	IT, elektron xizmatlar, startaplar, ilmiy baza	texnologiyani joriy etish va ma'lumotlar boshqaruvi	uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta'minlaydi

Jadval muallif tomonidan ilmiy tahlil asosida tuzilgan.

Hududiy salohiyatning mavjudligi va undan foydalanish samaradorligi har doim bir xil bo'lmaydi. Ayrim hududlarda salohiyat nisbatan yuqori bo'lsa-da, undan

foydalanish darajasi past bo'lishi mumkin. Shu sababli tadqiqotda integrallashgan "Hududiy salohiyatdan foydalanish indeksi"ni shakllantirish taklif etiladi. U quyidagi formula orqali ifodalanadi:

$$HSFI_i = 0,25R_i + 0,20M_i + 0,20I_i + 0,20T_i + 0,15D_i$$

bu yerda: $HSFI_i$ - i-hudud bo'yicha hududiy salohiyatdan foydalanish indeksi; R_i - resurs salohiyati; M_i - mehnat va inson kapitali salohiyati; I_i - infratuzilmaviy ko'rsatkich; T_i - tadbirkorlik va investitsiya ko'rsatkichi; D_i - innovatsion-raqamli salohiyat indeksi. Koeffitsiyentlar ekspert baholash va iqtisodiy natijaga ta'sir darajasi asosida belgilangan. Zaruratga ko'ra ularni tarmoqlar yoki hudud tipiga qarab qayta kalibrlash mumkin. Mazkur indeksni amalda qo'llash uchun barcha ko'rsatkichlarni 0 dan 1 gacha normalizatsiya qilish maqsadga muvofiq. Shunda turli o'lchamdagi ko'rsatkichlarni birlashtirish imkoniyati paydo bo'ladi. Masalan, aholi jon boshiga YAHM, eksport hajmi, internet qamrovi va yuqori malakali ishchi kuchi ulushi bir xil o'lchov tizimiga keltiriladi. Muhim jihati shundaki, indeks faqat "qanchalik boy hudud"ni emas, balki "qanchalik samarali boshqarilayotgan hudud"ni ham ko'rsatishi kerak. Shu sababli natijaviy ko'rsatkich sifatida YAHM o'sishi, mehnat unumdorligi, yangi ish o'rinlari, xususiy investitsiya, kambag'allikni qisqartirish va byudjet tushumlari dinamikasi bilan bog'lash lozim. Hududiy baholashning yana bir muhim tamoyili - differensial strategiyalash. Barcha hududlar uchun bitta rivojlanish modeli samarali bo'la olmaydi. Masalan, Navoiy singari resurs va sanoat bazasi kuchli hududlar uchun yuqori texnologiyali qayta ishlash va logistika ustuvor bo'lsa, Samarqand yoki Buxoro uchun turizm, madaniy iqtisodiyot va xizmatlar, Farg'ona vodiysi hududlari uchun sanoat kooperatsiyasi va mehnat sig'imli tarmoqlar, Qoraqalpog'iston uchun ekologik moslashuv, yashil energetika va agrobiznes ustuvor bo'lishi mumkin. Demak, baholash metodikasi faqat reyting tuzish uchun emas, balki strategik yo'nalishlarni aniqlash uchun xizmat qilishi zarur. Baholashda sifat ko'rsatkichlari ham alohida ahamiyatga ega. Ko'plab hollarda hududlarga investitsiya kiritilgani qayd etiladi, ammo investitsiyaning tarkibi, lokal kooperatsiya darajasi, mahalliy aholi bandligiga ta'siri, eksportga chiqish salohiyati yoki ijtimoiy samara kabi omillar yetarli hisobga olinmaydi. Shu sababli hududiy salohiyatni baholashda "mablag' hajmi" emas, "samara sifati" mezon ustuvor bo'lishi kerak. Aks holda qisqa muddatli ko'rsatkichlar yaxshilangandek ko'rinsa-da, uzoq muddatli institutsional natija shakllanmaydi.

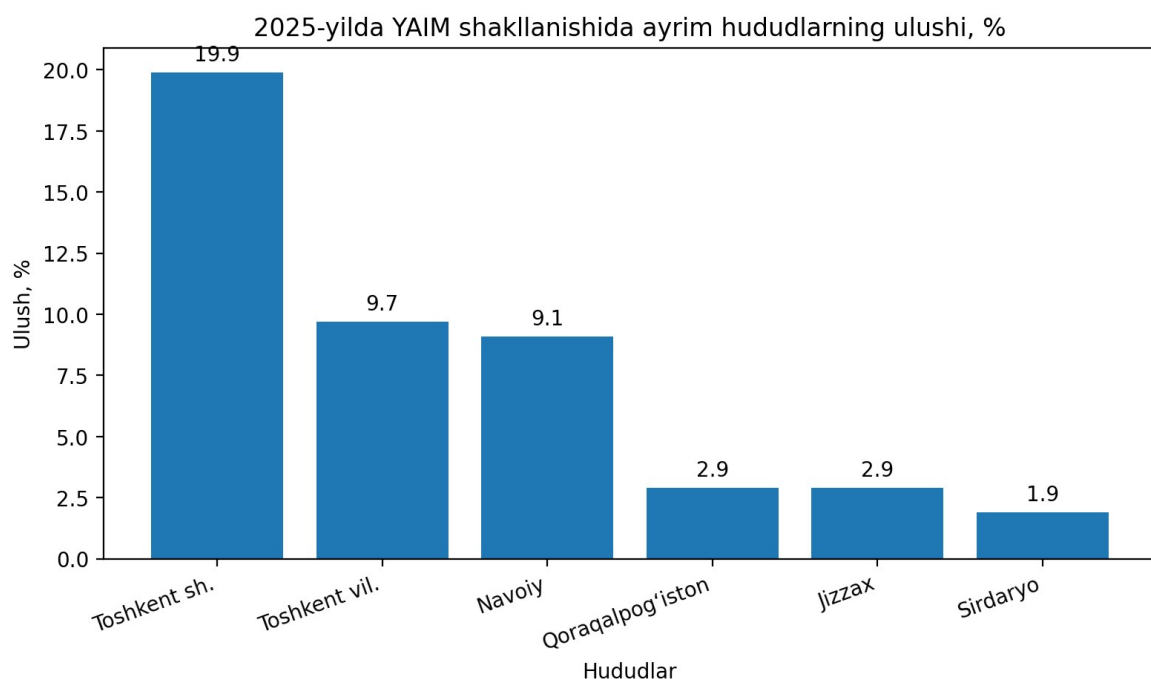
O'zbekistonda hududiy nomutanosibliklar va mavjud imkoniyatlar tahlili

O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda nisbatan barqaror o'sib borayotgan bo'lsa-da, hududlar bo'yicha iqtisodiy faollik, investitsiya oqimi, xizmatlar rivoji, aholi jon boshiga ishlab chiqarish va biznes infratuzilmasi ko'rsatkichlarida sezilarli tafovutlar

saqlanib qolmoqda. Bu farqlar tabiiy resurslar, geografik joylashuv, tarixiy ixtisoslashuv, urbanizatsiya, demografik bosim va boshqaruv imkoniyatlari bilan izohlanadi. Masalan, sanoat va xizmatlar yuqori konsentratsiyalashgan hududlarda qo'shilgan qiymat tezroq shakllanadi, bozor infratuzilmasi kengayadi, innovatsiyani joriy etish imkoniyati ortadi. Aholi zich, ammo kapital va logistika imkoniyatlari nisbatan past hududlarda esa mehnat resursi ko'p bo'lsa-da, mehnat unumdorligi past bo'lib qolishi mumkin.

2025-yil yakunlari bo'yicha Toshkent shahri respublika YAIMining 19,9 foizini shakllantirgan, Navoiy viloyati va Toshkent viloyati esa keyingi yuqori ulushli hududlar sifatida qayd etilgan [1]. Bu holat aglomeratsiya effekti, xizmatlar konsentratsiyasi, sanoat va boshqaruv markazlari mavjudligi bilan bog'liq. Navoiy viloyatida aholi jon boshiga YAHM 152,2 mln so'mga yetgani ham resurslarga asoslangan sanoat, yirik korxonalar va yuqori kapital sig'iminining kuchli rolini ko'rsatadi [1]. Aholi jon boshiga ko'rsatkich bo'yicha Toshkent shahri 116,7 mln so'm, Toshkent viloyati 57,5 mln so'mga teng bo'lgan, respublika o'rtacha ko'rsatkichi esa 48,8 mln so'mni tashkil etgan [1]. Bu raqamlar hududiy ishlab chiqarish va daromad bazasi o'rtasida salmoqli tafovut mavjudligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, faqat yuqori ulushli hududlar emas, balki quyi ulushli hududlarning yashirin imkoniyatlari ham mavjud. Masalan, Jizzax, Sirdaryo, Surxondaryo yoki Qoraqalpog'iston hududlarida erkin iqtisodiy zonalar, qishloq xo'jaligi klasterlari, qayta ishlash sanoati, logistika yo'nalishlari, chegara savdosi, qayta tiklanuvchi energetika va turizm bo'yicha salohiyat yuqori. Muammo ko'pincha resurs yetishmasligida emas, balki bozor va infratuzilma bilan bog'lanish darajasining pastligida, qiymat zanjirining hudud ichida chuqurlashmaganida va institutlararo koordinatsiyaning sustligida namoyon bo'ladi. Hududiy siyosatda aynan shu "bo'g'inlar uzilishi"ni bartaraf etish asosiy vazifa bo'lishi kerak.

1-rasm. 2025-yilda YAIM shakllanishida ayrim hududlarning ulushi

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif vizualizatsiyasi [1].

Investitsiya oqimlari tahlili ham hududlar o'rtasidagi farqlarni ko'rsatadi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilning yanvar-mart oylarida asosiy kapitalga yo'naltirilgan to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning hududiy tarkibida Jizzax viloyati 50,1 foiz, Buxoro viloyati 45,5 foiz, Qashqadaryo viloyati 44,0 foiz bilan yuqori ko'rsatkichlarni qayd etgan [4]. Bu raqamlar investorlar hudud tanlashda xomashyo, energetika va loyihaviy tayyorgarlik darajasiga katta e'tibor qaratayotganini ko'rsatadi. Demak, past ulushli hudud ham to'g'ri loyiha portfeli, infratuzilma va kafolat mexanizmlari orqali yirik investitsiyalarni jalb qila oladi. Boshqacha aytganda, hududiy rivojlanishning "geografik taqdiri" oldindan belgilab qo'yilmagan. Jahon bankining 2025-yilgi Country Economic Memorandum hisobotida O'zbekiston iqtisodiyotining 2010-2022-yillarda aholi jon boshiga o'rtacha 4,2 foiz o'sgani, biroq yuqori o'sishni saqlab qolish uchun umumiy omil unumdorligini oshirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, raqobatni kuchaytirish va hududlararo bog'liqlikni mustahkamlash zarurligi qayd etilgan [5]. Hisobotda ayniqsa elektr tarmoqlari va transport yo'llarini modernizatsiya qilish, iqtisodiy faol hududlar o'rtasida logistika samaradorligini oshirish tavsiya etiladi. Bu tavsiyalar hududlarning mavjud salohiyatidan samarali foydalanish uchun "qattiq infratuzilma"ning hal qiluvchi rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

2-jadval. Hududiy nomutanosiblikning ayrim ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Hudud	Qiymat	Tahliliy izoh
YAIMdagi ulushi, 2025	Toshkent shahri	19,9 %	agglomeratsiya, xizmatlar va boshqaruv markazi
YAIMdagi ulushi, 2025	Toshkent viloyati	9,7 %	sanoat, logistika va bozor yaqinligi kuchli
YAIMdagi ulushi, 2025	Navoiy viloyati	9,1 %	resurs va sanoat bazasi yuqori
YAIMdagi ulushi, 2025	Sirdaryo viloyati	1,9 %	past, lekin logistika va sanoat imkoniyati mavjud
Aholi jon boshiga YAHM, 2025	Navoiy viloyati	152,2 mln so'm	kapital sig'imi yuqori tarmoqlar ustun

Aholi jon boshiga YAHM, 2025	Toshkent shahri	116,7 mln so'm	yuqori xizmatlar va biznes konsentratsiyasi
Aholi jon boshiga YAHM, 2025	O'zbekiston o'rtachasi	48,8 mln so'm	hududlararo tafovutning sezilarli ekanini ko'rsatadi
FDI ulushi, 2024 I chorak	Jizzax viloyati	50,1 %	tayyorlangan loyiha va sanoat platformasi investorga signal bergan
FDI ulushi, 2024 I chorak	Buxoro viloyati	45,5 %	energetika va sanoat resurslari jalb etuvchi omil
FDI ulushi, 2024 I chorak	Qashqadaryo viloyati	44,0 %	xomashyo va tarmoq loyihalari investitsiya oqimini kuchaytirgan

Manba: [1], [4] manbalar asosida muallif tomonidan umumlashtirildi.

Xizmatlar sohasi ham hududiy mutanosib rivojlanishning muhim drayveriga aylanmoqda. Jahon bankining 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, xizmatlar sohasining O'zbekiston YAIMidagi ulushi 43,9 foizni tashkil etgan, bandlikdagi ulushi esa 1991-yildagi 37 foizdan 2022-yilda 50 foizgacha oshgan [3]. Biroq bu sektor ichida ham yuqori mahsuldor xizmatlar ulushi hali past. Hududiy siyosat bu yerda ikki vazifani hal qilishi kerak: birinchisi, an'anaviy xizmatlarni (savdo, transport, turizm, maishiy xizmatlar) sifat va unumdorlik jihatidan modernizatsiya qilish; ikkinchisi, professional servislari, IT, logistika, moliya va injiniring xizmatlarini regionlarda kengaytirish. Aks holda xizmatlar faqat bandlikni ushlab turuvchi, biroq yuqori daromad yaratmaydigan sektor bo'lib qoladi. Hududiy tahlildan kelib chiqadigan asosiy xulosa shuki, O'zbekistonda hududlar o'rtasida tafovut bor, lekin bu tafovut mutlaq "ustunlik va zaiflik"dan ko'ra ko'proq "ixtisoslashuv va boshqaruv sifati" bilan bog'liq. Hududiy siyosatning vazifasi farqlarni sun'iy ravishda yo'qotish emas, balki ularni samarali ixtisoslashuvga aylantirishdir. Buning uchun har bir hudud bo'yicha "mavjud salohiyat xaritasi" tuzilib, u eksport, bandlik, servislari, qayta ishlash, logistika va innovatsiya nuqtai nazaridan yangilab borilishi kerak.

Mavjud salohiyatdan samarali foydalanishning institutsional va iqtisodiy mexanizmlari

Hududiy salohiyatni samarali ishga tushirish uchun avvalo boshqaruvning institutsional arxitekturasini qayta ko‘rib chiqish talab etiladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab hududiy dasturlarda muammo mablag‘ ajratilmaganida emas, balki loyiha tanlash, ijro intizomi, monitoring, tarmoqlararo muvofiqlashtirish va mahalliy manfaatdor tomonlarni jalb etish tizimining zaifligida namoyon bo‘ladi. Shu bois hududlarni kompleks rivojlantirishni “dastur - loyiha - natija - baholash” zanjiri asosida boshqarish maqsadga muvofiq. Har bir tuman va shahar darajasida salohiyat pasporti, ustuvor tarmoq kartasi, investitsiya portfeli va kutilayotgan ijtimoiy natija ko‘rsatkichi shakllantirilishi zarur. Birinchi mexanizm - hududiy rejalashtirishni ma‘lumotlarga asoslangan tizimga o‘tkazishdir. Ko‘pincha hududiy qarorlar umumiy tavsifga ega ma‘lumotlar asosida qabul qilinadi. Holbuki, real boshqaruv uchun mahalla, tuman, sanoat zonasi, transport yo‘lagi va suv resursi darajasigacha tushuvchi granular ma‘lumotlar bazasi zarur. Raqamli xaritalar, geoinformatsion tizimlar, logistika oqimi tahlili, mehnat bozori monitoringi va soliq ma‘lumotlarining integratsiyasi hududning haqiqiy iqtisodiy “puls”ini ko‘rsatadi. Bunday platforma mavjud bo‘lsa, qaysi hududda qaysi tarmoqqa investitsiya qilish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi aniqroq ko‘rinadi. Ikkinchi mexanizm - hududiy ixtisoslashuvni chuqurlashtirish va qiymat zanjirini uzaytirishdir. Ko‘plab hududlarda xomashyo ishlab chiqariladi, ammo qayta ishlash, saqlash, qadoqlash, sertifikatlash, logistika va marketing boshqa hududlarda amalga oshiriladi. Natijada asosiy qo‘shilgan qiymat mahalliy hududda qolmaydi. Masalan, qishloq xo‘jaligi hududlarida zamonaviy sovitkich omborlari, logistika markazlari, agroservislar, laboratoriyalar va eksport brokerlari tarmog‘i yo‘lga qo‘yilsa, fermerlar daromadi, soliq bazasi va bandlik darhol oshadi. Sanoat hududlarida esa komponentlar ishlab chiqarish, servis, ehtiyot qismlar, injiniring va ta‘lim muassasalari bilan kooperatsiya kuchaysa, hudud ichidagi iqtisodiy multiplikator ortadi. Uchinchi mexanizm - xususiy investitsiyani rag‘batlantirish bilan birga, mahalliy biznesning “yutilish qobiliyati”ni oshirishdir. Yirik investitsiya loyihasi hududga kirsam ham, agar mahalliy korxonalar o‘sha loyiha bilan kooperatsiyaga kira olmasa, importga qaramlik va tashqi pudrat ustun bo‘lib qoladi. Shu sababli investitsiya siyosati ikki qatlamli bo‘lishi kerak: bir tomondan, strategik sarmoyani jalb qilish; ikkinchi tomondan, mahalliy yetkazib beruvchilarni tayyorlash, standartlashtirish, kreditlash va sertifikatlash tizimini rivojlantirish. Bu hududiy iqtisodiyotning ichki mustahkamligini oshiradi. To‘rtinchi mexanizm - infratuzilmaviy nomutanosibliklarni kamaytirishdir. Elektr energiyasi uzluksizligi, suv, yo‘l, internet, temir yo‘l, bojxona-logistika markazlari va ombor tarmoqlari mavjud bo‘lmasa, eng istiqbolli hudud ham investor uchun jozibador

bo'lib ko'rinmaydi. Jahon bankining 2025-yilgi tahlilida aynan viloyatlar kesimida elektr va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish biznes xarajatlarini pasaytiruvchi asosiy omil sifatida ko'rsatilgan [5]. Shu bois "qattiq infratuzilma" va "yumshoq infratuzilma"ni birgalikda ko'rish kerak: yo'l bilan birga kasbiy ta'lim, elektr bilan birga servis xizmatlari, internet bilan birga raqamli ko'nikmalar rivojlantirilmasa, kutilgan samara to'liq olinmaydi. Beshinchi mexanizm - hududiy moliyalashtirish modelini natijaga yo'naltirishdir. Hududlarga subsidiya yoki byudjet mablag'i berishning o'zi yetarli emas; muhim savol - bu mablag' qanday iqtisodiy va ijtimoiy natija berdi? Shu maqsadda "natijaga bog'langan moliyalashtirish" elementlarini kiritish mumkin: yangi ish o'rni, eksport tushumi, mahalliy qo'shilgan qiymat, kambag'allikni qisqartirish, xotin-qizlar bandligi, suv tejamlorligi, energiya samaradorligi kabi ko'rsatkichlar mablag' taqsimoti bilan bog'lanishi kerak. Bu yondashuv hududiy boshqaruvni rejalashtirishdan natijadorlikka o'tkazadi. Oltinchi mexanizm - ijtimoiy infratuzilmani hududiy o'sishning ichki qismi sifatida ko'rishdir. Ko'pincha iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy rivojlanish ikki alohida blok sifatida ko'riladi. Aslida esa sifatli maktab, kollej, texnikum, tibbiyot xizmati, uy-joy va shahar muhiti bo'lmasa, malakali kadr hududda ushlanib qolmaydi. Natijada kapital keladi, lekin bilim va tashabbus boshqa hududga ketadi. Shu ma'noda hududiy siyosatning markazida odam turishi kerak. Kompleks rivojlanishning mezoni faqat YAHM yoki sanoat emas, balki "hududda yashash va ishlash jozibadorligi" bo'lishi zarur. Yettinchi mexanizm - mahalliy tashabbuslarni kuchaytirish va institutsional mas'uliyatni aniqlashtirishdir. Mahalliy hokimlik, tarmoq idoralari, banklar, oliy ta'lim muassasalari, tadbirkorlar uyushmalari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi muvofiqlashtirish zaif bo'lsa, hududiy dasturlar qog'ozda chiroyli ko'rinadi, lekin amalda sust ishlaydi. Har bir ustuvor loyiha bo'yicha "mas'ul operator" instituti joriy etilishi, loyihaning iqtisodiy modeli, risk xaritasi va ijtimoiy foydasi oldindan hisoblanishi kerak. Qisqasi, hududiy salohiyatni ishga tushirish ko'proq pul emas, ko'proq aniq dizayn va mas'uliyat talab qiladi.

Raqamlashtirish, xizmatlar sohasi va innovatsion klasterlarning roli

So'nggi yillarda hududiy rivojlanishda yangi paradigma shakllanmoqda: endi o'sish faqat zavod, kon yoki ekin maydoni bilan emas, balki ma'lumot, xizmat, logistika va innovatsiya bilan ham belgilanadi. O'zbekiston sharoitida bu ayniqsa dolzarb, chunki demografik bosim yuqori bo'lgan ko'plab hududlarda klassik sanoatning bandlik sig'imi cheklangan. Demak, xizmatlar sektori va raqamli iqtisodiyot hududiy rivojlanishning "yumshoq, lekin kuchli" drayveriga aylanishi mumkin. Jahon banki hisobotida qayd etilganidek, O'zbekiston xizmatlar sohasi 2023-yilda YAIMning 43,9 foizini bergan va iqtisodiy transformatsiyaning markaziy segmentiga aylangan [3]. Ammo hududiy

kesimda xizmatlar sektorining tarkibi bir xil emas. Poytaxt va yirik shaharlarda professional servislar, bank-moliya, aloqa, ta'lim, tibbiyot, turizm va IT xizmatlari nisbatan rivojlangan bo'lsa, ko'plab tuman va o'rta shaharlarda xizmatlar asosan savdo va transport bilan chegaralanib qolgan. Natijada bandlik yaratiladi, lekin yuqori qo'shilgan qiymat shakllanmaydi. Shu sababli hududlarda xizmatlar sektorini chuqurlashtirish siyosati zarur: biznes konsaltingi, buxgalteriya autsorsingi, muhandislik, logistika rejalashtirishi, dizayn, marketing, elektron savdo va turistik servislar kengaytirilishi kerak. Raqamlashtirish bu jarayonda fundamental omil bo'lib xizmat qiladi. Raqamli platformalar hududiy masofani qisqartiradi, bozorga kirish xarajatini pasaytiradi va kichik biznesni milliy hamda global bozorlarga yaqinlashtiradi. Masalan, hunarmandchilik, qishloq turizmi, agroservis, ta'lim xizmatlari yoki mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun elektron savdo maydonchalari, onlayn to'lov, logistika trekingi va CRM tizimlari joriy qilinsa, hududiy korxonalar bozor geografiyasini sezilarli kengaytirishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya faqat texnik ta'minot emas; u ma'lumotlar madaniyati, boshqaruv tezligi va xizmat sifatini ham o'zgartiradi.

Hududiy boshqaruvda raqamli egizak (digital twin) yoki kamida ma'lumotlar paneli yondashuvini joriy etish katta samara beradi. Har bir hudud bo'yicha yer resursi, suv ta'minoti, ishchi kuchi, energetika quvvati, bo'sh ishlab chiqarish maydoni, transport oqimi, investor so'rovi, kambag'allik xaritasi va eksport yo'nalishlari yagona platformaga birlashtirilsa, qarorlar sezgi yoki ma'muriy andoza asosida emas, aniq dalillar asosida qabul qilinadi. Bu ayniqsa resurslar cheklangan sharoitda juda muhim. Aks holda eng zarur loyiha emas, eng baland ovoz bilan ilgari surilgan loyiha ustuvor bo'lib qolishi mumkin. Innovatsion klasterlar hududiy rivojlanishni yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Klaster modelining afzalligi shundaki, u alohida korxonani emas, balki ekotizimni rivojlantiradi. Masalan, agroklaster faqat paxta yoki meva yetishtirishni emas, urug'chilik, servis, qayta ishlash, qadoqlash, laboratoriya, logistika, eksport, bank va sug'urtani ham birlashtiradi. IT-klaster esa coworking, ta'lim, akseleratsiya, autsorsing xizmatlari, data-markaz, venchur kapital va buyurtmachilarni bog'laydi. Turizm klasteri mehmonxona bilan tugamaydi; u transport, gastronomiya, gid xizmati, madaniy tadbirlar, hunarmandchilik va marketingni o'z ichiga oladi. Shu sababli hududiy siyosatda "bitta yirik ob'ekt qurish"dan ko'ra, "bog'langan ekotizim yaratish" samaraliroq yondashuvdir. Raqamli va innovatsion xizmatlar ayniqsa mehnat resursi ko'p hududlar uchun muhim. Chunki bunday sektorlar yer yoki xomashyo bilan qattiq bog'lanmagan holda ham rivojlana oladi. Muhim sharti - internet sifati, ta'lim, til ko'nikmasi va bozor bilan bog'lanish. Jahon bankining xizmatlar bo'yicha hisobotida bilim-intensiv global innovator xizmatlari ishlab chiqarishga nisbatan ikki barobardan

ko'proq mahsuldor ekani ta'kidlangan [3]. Bu hududiy siyosat uchun juda muhim signal: agar bir viloyat yoki shahar professional servislar va IT xizmatlarini rivojlantira olsa, u sanoat bazasi kuchli bo'lmagan taqdirda ham yuqori daromadli iqtisodiyot yaratishi mumkin. Biroq raqamlashtirish va innovatsiya o'z-o'zidan yuz bermaydi. Bu yerda uchta shart muhim: birinchisi, kadrlar tayyorlash; ikkinchisi, raqobat va bozor kirishining ochiqligi; uchinchisi, eksperiment qilishga imkon beruvchi regulativ muhit. Hududlarda universitetlar, texnikumlar va xususiy ta'lim markazlari real iqtisodiyot buyurtmasi bilan bog'lanmasa, tayyorlanayotgan mutaxassisliklar mehnat bozori talabidan uzoqlashib ketadi. Shu sababli "korxona - ta'lim muassasasi - mahalliy hokimlik" uchburchagida buyurtmachi mexanizmi ishlab chiqilishi kerak. Raqamlashtirishning yana bir yutug'i shundaki, u davlat va biznes o'rtasidagi tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi. Litsenziya, yer ajratish, ulanish, bojxona, soliq, kredit va eksportga oid xizmatlar tez va shaffof ko'rsatilsa, hududiy tadbirkorlik muhiti sezilarli yaxshilanadi. Bu ayniqsa tuman darajasida muhim, chunki ko'plab kichik biznes vakillari aynan ma'muriy murakkabliklar sabab kengaya olmaydi. Demak, hududiy rivojlanishning yangi formulasi shunday: xizmatlar + raqamlashtirish + klasterlash + kadrlar = yuqori mahsuldorlik va mutanosib o'sish.

Empirik baholash, muallif takliflari va amaliy yo'nalishlar

Hududiy rivojlanish siyosati samarali bo'lishi uchun u aniq ustuvorliklarga ega bo'lishi kerak. Quyida muallif tomonidan taklif etilayotgan amaliy yo'nalishlar hududlarning turli tiplariga mos ravishda ishlab chiqildi. Birinchi yo'nalish - yuqori sanoat va resurs salohiyatiga ega hududlarda chuqur qayta ishlash hamda eksport yo'naltirilgan klasterlarni kengaytirishdir. Navoiy, Toshkent viloyati, Buxoro, Qashqadaryo kabi hududlarda metallurgiya, kimyo, qurilish materiallari, energetika va logistika bilan bog'liq yuqori qo'shilgan qiymat zanjiri shakllantirilishi zarur. Bu hududlar faqat xomashyo yoki yarim tayyor mahsulot yetkazib beruvchi emas, balki tayyor sanoat, servis va muhandislik markazlariga aylanishi kerak. Ikkinchi yo'nalish - mehnat resursi ko'p, lekin kapital sig'imi nisbatan past hududlarda mehnat sig'imli va servishga asoslangan modelni rivojlantirishdir. Farg'ona vodiysi, Samarqand, Surxondaryo va Xorazm kabi hududlarda kichik sanoat zonalari, kooperatsion ishlab chiqarish, kasanachilikning zamonaviy shakllari, dizayn-marketing servislar, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari, ichki turizm va raqamli mikrobiznesni qo'llab-quvvatlash katta samara beradi. Bunday yondashuv ish o'rinlarini tez yaratadi va mehnat bozoridagi bosimni kamaytiradi. Uchinchi yo'nalish - ekologik va iqlim xavfiga nisbatan sezgir hududlarda moslashuvchan iqtisodiy modelni rivojlantirishdir. Qoraqalpog'iston Respublikasi uchun yashil energetika, suv tejovchi agrobiznes, ekologik turizm, cho'l

hududlarida logistika va qayta tiklanuvchi energetika obyektlari ham iqtisodiy, ham ijtimoiy ahamiyatga ega. Bu yerda hududiy rivojlanishning mezoni faqat ishlab chiqarish hajmi emas, balki yashash sharoiti, ekologik xavfsizlik va migratsiyani kamaytirish bo'lishi kerak. Demak, kompleks rivojlanish har bir hududning ekologik realligini ham hisobga olishi shart. To'rtinchi yo'nalish - o'sish markazlaridan periferiya hududlariga iqtisodiy ta'sirni uzatish mexanizmlarini kuchaytirishdir. Masalan, Toshkent shahri yoki yirik viloyat markazlarida shakllanayotgan talab qo'shni tumanlar uchun mahsulot, servis va logistika buyurtmasiga aylantirilishi kerak. Buning uchun sanoat kooperatsiyasi birjalari, hududiy buyurtmalar katalogi, standartlashtirish markazlari va ta'minot zanjiri bo'yicha konsalting xizmatlari yaratilishi maqsadga muvofiq. Aks holda markazdagi o'sish atrofdagi hududga yetib bormaydi. Beshinchi yo'nalish - hududiy ta'lim va kadrlar siyosatini iqtisodiy ixtisoslashuv bilan bog'lashdir. Ko'plab hududlarda ta'lim tizimi mavjud, ammo u mahalliy iqtisodiyot ehtiyojiga to'liq moslashmagan. Agar hudud turizmga ixtisoslashayotgan bo'lsa, xizmat sifati, til, dizayn, gidlik, mehmonxona boshqaruvi va raqamli marketing bo'yicha o'quv dasturlari kuchli bo'lishi kerak. Agar hudud sanoatga yo'naltirilgan bo'lsa, texnik servis, avtomatlashtirish, energetika, mehatronika, logistika va sifat menejmenti ustuvor bo'lishi lozim. Kadrlar siyosati hududiy o'sish bilan sinxronlashmasa, investitsiya va bandlik o'rtasida tafovut paydo bo'ladi.

Oltinchi yo'nalish - hududiy monitoring va baholash tizimini standartlashtirishdir. Har bir viloyat, tuman va shahar bo'yicha kamida o'nta asosiy indikator bo'yicha ochiq panel joriy etilishi mumkin: aholi jon boshiga YAHM, yangi bizneslar soni, xususiy investitsiya, eksport, xizmatlar ulushi, mehnat unumdorligi, internet qamrovi, kambag'allik darajasi, ichimlik suvi bilan ta'minlanish va ta'lim qamrovi. Ushbu indikatorlar choraklik ravishda e'lon qilinib, "hududiy boshqaruv reytingi" shakllantirilsa, raqobat va mas'uliyat kuchayadi. Eng muhimi, bu reyting faqat hisobot uchun emas, resurs taqsimoti va rag'batlantirish tizimi bilan bog'lanishi kerak. Yettinchi yo'nalish - xizmatlar sektorida yuqori mahsuldor faoliyatlarni hududlarga tarqatishdir. Poytaxtda to'plangan professional xizmatlarning bir qismini viloyatlarga yoyish mumkin: masalan, BPO markazlari, masofaviy buxgalteriya va audit, telemeditsina, onlayn ta'lim, injiniring, arxitektura va huquqiy servislari. Buning uchun internet, coworking makonlari, standart kontraktlar, raqamli to'lov va elektron hujjat aylanishi tizimi zarur. Bu ayniqsa yoshlar ulushi yuqori hududlar uchun istiqbolli yo'nalishdir.

Sakkizinchi yo'nalish - hududiy rivojlanishning moliyaviy mexanizmlarini diversifikatsiya qilishdir. Faqat byudjet yoki bank kreditiga tayangan model yetarli emas. Hududlarda munitsipal obligatsiyalar, davlat-xususiy sheriklik, maqsadli jamg'armalar, development finance instrumentlari va xalqaro institutlar mablag'larini

natijadorlik asosida jalb qilish mexanizmlari kengaytirilishi kerak. Shu bilan birga, moliyalashtirish shaffofligi va loyiha tayyorgarligi sifati oshirilmasa, mablag' ko'p bo'lsa ham natija zaif qoladi. To'qqizinchi yo'nalish - hududiy brending va marketingni kuchaytirishdir. Ko'plab hududlarning kuchli tomoni mavjud, biroq u bozor tilida ifodalanmagan. Investor, turist, eksportyor yoki malakali mutaxassis hududni qanday qabul qiladi, qanday signal oladi - bu ham iqtisodiy omil. Shu sababli har bir hudud o'zining uch-to'rtta asosiy ustunligini aniq pozitsiyalashi, inglizcha va o'zbekcha investitsiya pasportlari, loyiha katalogi, elektron yer va bino bazasi, logistika xaritasi va kontakt markazlariga ega bo'lishi kerak. O'ninchi yo'nalish - hududlararo kooperatsiyani kuchaytirishdir. Mutanosib rivojlanish degani barcha hududlar o'z ichida yopiq iqtisodiyot bo'lib qolishi emas. Aksincha, Samarqand turizm va servis markazi, Navoiy logistika va sanoat markazi, Farg'ona mehnat sig'imli ishlab chiqarish zonasi, Buxoro energetika va turizm zonasi, Qoraqalpog'iston yashil iqtisodiyot va ekologik innovatsiya makoni sifatida o'zaro bog'langan tizim bo'lishi kerak. Hududlararo savdo, kooperatsiya va transport aloqasi qanchalik rivojlangan bo'lsa, milliy iqtisodiyot shunchalik barqaror bo'ladi. Yuqoridagi amaliy takliflardan umumiy xulosa shuki, hududlarning mavjud salohiyatidan samarali foydalanish uchun to'rtta shart bir paytda bajarilishi zarur: aniq ma'lumot, mos institutsional dizayn, tarmoqlararo bog'liqlik va inson kapitali. Mana shu to'rtlik mavjud bo'lsa, hatto boshlang'ich iqtisodiy bazasi nisbatan past hudud ham tezroq rivojlanishi mumkin. Aks holda resurslar mavjud bo'lsa-da, ular samarasiz tarqaladi yoki lokal natijaga aylanmaydi.

Xulosa

O'zbekistonda hududlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalasi markaziy iqtisodiy o'sish bilan hududiy inklyuzivlik o'rtasidagi muvozanatni topishni talab qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, hududiy tafovutlar tabiiy holat bo'lsa-da, ularning chuqurlashuvi muqarrar emas; to'g'ri institutsional, investitsion va infratuzilmaviy siyosat orqali mavjud salohiyatni samarali ishga tushirish mumkin. Shuning uchun hududiy rivojlanishni faqat mablag' ajratish yoki yirik obyektlar qurish bilan o'lchash yetarli emas. Asosiy e'tibor resurslarning iqtisodiy natijaga, iqtisodiy natijaning esa ijtimoiy farovonlikka aylanish mexanizmiga qaratilishi lozim.

Maqolada taklif etilgan integrallashgan indeks yondashuvi hududiy salohiyatni ko'p omilli baholash, yashirin imkoniyatlarni aniqlash va siyosiy ustuvorliklarni belgilashga xizmat qilishi mumkin. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, yuqori ulushli hududlar bilan bir qatorda nisbatan past ulushli hududlarda ham sezilarli

foydalanilmagan imkoniyatlar mavjud. Xizmatlar sohasi, raqamlashtirish, logistika, mahalliy kooperatsiya va innovatsion klasterlar ushbu imkoniyatlarni iqtisodiy o'sish drayveriga aylantiruvchi asosiy kanallardir.

Kelgusida hududiy siyosat quyidagi tamoyillar asosida rivojlanishi maqsadga muvofiq: har bir hududning ixtisoslashuviga mos differensial strategiya, ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv, natijaga yo'naltirilgan moliyalashtirish, inson kapitali va ijtimoiy infratuzilmani iqtisodiy siyosatning ajralmas qismi sifatida ko'rish, shuningdek hududlararo kooperatsiyani kuchaytirish. Aynan shu yondashuv O'zbekistonda hududiy rivojlanishni yangi bosqichga olib chiqib, iqtisodiy o'sishning sifatini, qamrovini va barqarorligini ta'minlashi mumkin. Bosqichma-bosqich amalga oshirish modeli va kutilayotgan natijalar Hududiy salohiyatdan foydalanish strategiyasi amaliyotda uch bosqichda joriy etilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqich - diagnostika va xaritalash bosqichi. Bu bosqichda har bir hudud bo'yicha resurs, bandlik, infratuzilma, investitsiya va servis ko'rsatkichlari yagona metodika asosida to'planadi, hududning "tor bo'g'inlari" aniqlanadi hamda o'sishning eng real manbalari ajratib ko'rsatiladi. Mazkur bosqichda muammo ko'pincha ma'lumotlarning parokandaligi, turli idoralarda saqlanishi va bir-biriga mos kelmasligida bo'ladi. Shu sababli dastlab statistik, soliq, kadastr, bank, ta'lim va bandlik ma'lumotlarini integratsiyalash bo'yicha institutsional protokol qabul qilinishi zarur. Aks holda hududiy rejalashtirish "yopiq ma'lumotlar oroli" sharoitida amalga oshadi. Ikkinchi bosqich - safarbar qilish va pilot loyihalar bosqichi. Diagnostika asosida har bir hududda 3-5 ta ustuvor loyiha tanlanadi. Masalan, bir hudud uchun bu agro-logistika markazi, boshqasi uchun servis va turizm koridori, uchinchi hudud uchun sanoat kooperatsiyasi platformasi yoki raqamli xizmatlar markazi bo'lishi mumkin. Muhim tamoyil shuki, pilot loyiha mahalliy iqtisodiyotning asosiy og'riq nuqtasini nishonga olishi kerak. Agar asosiy muammo saqlash va logistika bo'lsa, ishlab chiqarishni ko'paytirishdan oldin aynan shu bo'g'in mustahkamlanishi lozim. Agar muammo kadrlar bo'lsa, yangi zavod qurishdan oldin ta'lim va malaka tizimi bilan integratsiya yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiq. Pilot yondashuvning afzalligi shundaki, u resursni tarqatib yubormaydi, balki sinovdan o'tgan modelni keyinchalik masshtablash imkonini beradi. Uchinchi bosqich - institutsional mustahkamlash va masshtablash bosqichi. Pilot loyihalar natijasi o'lchanib, muvaffaqiyatli model qo'shni hududlarga yoki boshqa tarmoqlarga ko'chiriladi. Bu bosqichda hududiy rivojlanish boshqaruvi uchun standart operatsion protokollar zarur bo'ladi: loyiha pasporti, baholash mezon, risk-menejment kartasi, moliyalashtirish modeli, monitoring jadvali va yakuniy natija indikatorlari bir xilda belgilanishi kerak. Shu bilan birga, mahalliy kadrlarning loyihalarni yuritish ko'nikmasi oshirilmasa, pilot natijalar qisqa muddatli bo'lib qolishi mumkin. Demak, masshtablash faqat ko'proq mablag' ajratish emas, balki boshqaruv

sifatini standartlashtirish deganidir. Hududiy siyosatni amalga oshirish jarayonida uchta yirik xavf mavjud. Birinchi xavf - “infratuzilmasiz industrializatsiya”. Ya’ni hududda ishlab chiqarish quvvatlari yaratiladi, ammo yo’l, elektr, suv, servis va logistika yetarlicha rivojlanmaydi. Natijada korxona faoliyati qimmatlashadi, eksport raqobatbardoshligi pasayadi. Ikkinchi xavf - “investitsiyasiz bandlik siyosati”. Ba’zan ish o’rni yaratish qisqa muddatli maqsad sifatida alohida ko’riladi, biroq unumdorlik, ish haqining barqarorligi va bozor hajmi hisobga olinmaydi. Bu past samarali bandlikni ko’paytiradi, lekin daromad va soliq bazasini yetarli oshirmaydi. Uchinchi xavf - “odamsiz modernizatsiya”, ya’ni jismoniy obyektlar quriladi, biroq kadrlar, xizmat sifati va boshqaruv tizimi e’tibordan chetda qoladi. Bunday holatda yangi ob’ektlar tez eskiradi yoki to’liq quvvatda ishlamaydi. Kutilayotgan natijalarni baholashda faqat bir yillik ko’rsatkichlar bilan cheklanmaslik kerak. Hududiy rivojlanish siyosatining dastlabki ijobiy samarasi odatda 2-3 yilda, to’liq institutsional samarasi esa 5-7 yilda namoyon bo’ladi. Shu sababli indikatorlar ikki toifaga ajratilishi maqsadga muvofiq: qisqa muddatli indikatorlar (ish o’rni, loyiha soni, investitsiya, internet qamrovi, yangi bizneslar) va o’rta-uzoq muddatli indikatorlar (mehnat unumdorligi, eksportning texnologik tarkibi, aholi jon boshiga daromad, kambag’allik darajasi, xizmatlar sifat indeksi, migratsiya oqimi). Aynan mana shu yondashuv hududiy siyosatni “raqam uchun loyiha”dan “natija uchun tizim”ga aylantiradi. Muallif fikricha, O‘zbekiston sharoitida hududiy rivojlanish samaradorligini oshirish uchun davlat va bozorning roli oqilona muvozanatlashishi kerak. Davlatning vazifasi - muhit yaratish, tor bo‘g‘inlarni bartaraf etish, uzoq muddatli yo‘nalish belgilash va ijtimoiy adolatni ta‘minlash. Xususiyl sektorning vazifasi esa kapital, innovatsiya, boshqaruv chaqqonligi va bozor intizomini olib kirishdir. Agar hududiy rivojlanish to‘liq davlat loyihasiga aylanib qolsa, samara sustlashadi; agar u butunlay bozor ixtiyoriga tashlab qo‘yilsa, ijtimoiy tengsizlik chuqurlashishi mumkin. Shu sababli hududiy siyosat “hamkorlik davlatligi” tamoyiliga asoslanishi kerak. Bundan tashqari, hududiy rivojlanishda kommunikatsiya madaniyati ham muhim. Ko‘pincha hududlarda yaxshi loyihalar mavjud bo‘ladi, lekin ular bozor, investor yoki aholiga to‘g‘ri tushuntirilmaydi. Strategik hujjatlarning murakkab tilda yozilishi, mahalliy biznes bilan muloqotning yetarli emasligi, loyiha ma’lumotlarining yopiq bo‘lishi tashabbusni pasaytiradi. Shu sababli hududiy boshqaruv organlari uchun ochiq ma’lumot, vizual panel, loyiha taqdimoti va investor bilan professional muloqot standartlari joriy etilishi kerak. Zamonaviy iqtisodiyotda faqat yaxshi loyiha yetarli emas; u aniq, ishonchli va tushunarli tarzda taqdim etilishi ham shart. Umuman olganda, hududlarning mavjud salohiyatidan samarali foydalanish - bu bir martalik kompaniya emas, balki uzluksiz boshqaruv jarayonidir. Bugun kuchli bo‘lgan hudud ertaga bozor talabi o‘zgarsa sustlashishi mumkin; kecha periferiya bo‘lgan hudud esa yangi transport

yo‘lagi, raqamli servis yoki ta‘lim markazi sabab tez rivojlanishi mumkin. Demak, hududiy siyosatning asosiy sifati moslashuvchanlikdir. Moslashuvchanlik esa faqat professional tahlil, ochiq ma‘lumot va tezkor boshqaruv vositalari mavjud bo‘lganda yuzaga keladi. Shu ma’noda O‘zbekiston hududiy rivojlanishining kelajagi resurslar ko‘pligida emas, balki ularni aqlli boshqarish qobiliyatida mujassam.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] *O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasi yalpi hududiy mahsuloti. 2025-yil yanvar-dekabr oylari uchun press-reliz. 26.01.2026.*
- [2] *O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-158-son, 11.09.2023. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida.*
- [3] *World Bank. At Your Service?: The Promise of Services-led Growth in Uzbekistan. 18.12.2024.*
- [4] *O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Foreign direct investment in the Republic of Uzbekistan. 12.06.2024.*
- [5] *World Bank. Uzbekistan - Country Economic Memorandum: Fostering Private Sector-Led Growth and Global Integration. 24.06.2025.*
- [6] *Porter M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.*
- [7] *Krugman P. Geography and Trade. Cambridge: MIT Press, 1991.*
- [8] *Fujita M., Krugman P., Venables A. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade. Cambridge: MIT Press, 1999.*
- [9] *Asheim B., Isaksen A., Trippel M. Advanced Introduction to Regional Innovation Systems. Cheltenham: Edward Elgar, 2019.*
- [10] *OECD. Regional Development Policy Toolkit. Paris: OECD Publishing, 2020.*
- [11] *O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-21-son, 16.02.2026. Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo‘ljallangan ustuvor yo‘nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida.*